

Moordenaars in Brabant?

Henkjan Kievit

Meerdere malen moet het ze gelukt zijn mens en dier om het leven te brengen, als we de oude verhalen tenminste moeten geloven. Met hun vernuftige wapen en door hun massale optreden kunnen ze ons het leven behoorlijk zuur maken. Eerst merk je er niet veel van, dan komen de problemen opzetten en als het erg tegenzit is het: pats..., dood! Het leek er op dat ze uit Nederland verdwenen waren, maar sinds kort zijn ze weer terug, en dat gaat niet onopgemerkt voorbij!

Waar hebben we het eigenlijk over? Een moordlustige bende winkeldieven? Extremis-

De rupsen van de Eikeprocessiev�inder leven in spinselnesten bij elkaar. Deze nesten hangen tegen de stam of onder aan takken van de waardplant, de Eik. Overdag bevinden alle rupsen zich in het nest, 's avonds lopen ze in een langgerekte rij naar de vreetplaats. Hierbij spinnen ze een draadje naar hun voorganger en blijven zo in een mooi gesloten lijn bij elkaar. Het hele geslacht van deze soort heeft hieraan de naam 'processiev�inders' te danken. Naar de reden voor deze verplaatsing in een lange rij moeten we gissen. Duidelijk is in ieder geval wel dat het voor deze rupsen, net als voor een groot aantal andere dieren dat in groepsverband leeft, aantrekkelijk is om bij elkaar te blijven. De kans dat je als individu wordt opgegeten of

Tekening: Frans Bijvank.

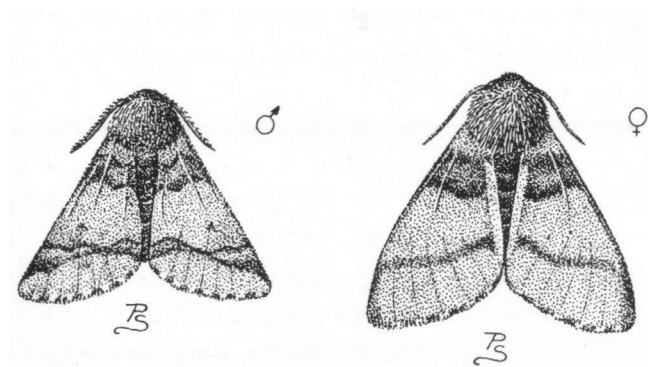
tische leden van een Noord-Brabants bevrijdingskommando? Of een sektarisch genootschap van lustmoordenaars? Nee, niets van dit alles, we hebben het over *Thaumetopoea processionea*, oftewel de Eikeprocessievler. De aanval is de beste verdediging moet Moeder Natuur gedacht hebben toen deze vlinder zich evolueerde en uitgerust werd met uitstekend functionerende brandharen. Het zijn vooral die brandharen die er voor zorgden dat de gehele Nederlandse pers zich de afgelopen zomer op deze rupsen stortte. Kortom, de successtory van een 'giftige' rups.

aangevallen is in een grote groep nu eenmaal kleiner dan wanneer je in je eentje rondloopt. Niet voor niets slapen spreeuwen bijvoorbeeld buiten het broedseizoen in grote groepen bij elkaar.

Duidelijk is ook dat de meeste rupsen het feitelijk van het toeval laten afhangen waar ze uiteindelijk terecht komen. De voorste in de rij loopt waarschijnlijk op goed geluk een bepaalde richting op, net zolang tot hij een goede plek met voldoende voedsel tegenkomt. De rest van de groep laat zich gewillig op sleeptouw nemen en moet maar afwachten

waar men uiteindelijk belandt. Een Franse onderzoeker, Fabre, is er in geslaagd dit afhankelijke gedrag duidelijk aan te tonen door de voorste en de laatste rups van een processie aan elkaar te verbinden en de groep zo rondjes te laten lopen tot ze van de honger omkwamen (Brauns, 1976).

Behalve het voorkomen in grote groepen hebben de rupsen van de Eikeprocessievlin- der nog een andere verdediging. Zoals hierboven al aangegeven bezitten ze grote hoeveelheden brandharen. Deze haren zijn hol, bevatten mierzuur en werken, zodra ze in aanraking komen met de huid van mens of

De Eikeprocessievlin- der.
Tekening: Paul Schoenmakers.

dier, als een vlijmscherpe injectienaald. Het zuur dat op die manier vrijkomt zorgt voor een hevige irritatie en als men er gevoelig voor is zijn de gevolgen nog wat ernstiger. Met name de aantasting van slijmvliezen van ogen en ingewanden schijnt gevaarlijk te zijn en, volgens Ter Haar (1989), "meermalen is dientengevolge de dood veroorzaakt".

Bij de vervelling blijven de haren achter in het rupsennest waar ze verscheidene jaren hun actieve werking behouden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het juist deze rupsen zijn waarover we in oudere natuurboeken nog leuke verhalen kunnen lezen. Einde- lijk eens een diersoort die niet wacht tot ze door mensen van deze aardkloot is geveegd, maar die actief in de aanval gaat. Uiteraard heeft deze opstelling ook tot gevolg gehad dat ze actief zijn bestreden. Wederom in Ter Haar lezen we: "Zoo werd in 1878 de weg tussen Nijmegen en Hees voor mens en

dier haast onbegaanbaar gemaakt. Toender- tijd is er aan de gehele epidemie een einde gemaakt, door de nesten met petroleumfak- kels te verbranden".

DE EPIDEMIE VAN 1991

Donderdag

's Ochtends hangt iemand van de gemeente Goirle aan de telefoon. Hij heeft een bericht ontvangen van de Inspectie Milieuhygiëne Noord-Brabant omtrent het voorkomen van de Eikeprocessievlin- der in Brabant en vraagt zich af hoe eventueel gevonden rupsennesten moeten worden behandeld. Inmiddels was er vanuit De Vlinderstichting al contact ge- weest met de Inspectie Milieuhygiëne en de Planteziektenkundige Dienst te Wageningen. Gezamenlijk was besloten dat uitsluitend rup- sennesten die een gevaar voor de volksge- zondheid zouden kunnen vormen moesten worden verwijderd door ze weg te knippen. Het betrof dan met name nesten die vlak langs de openbare weg, bijvoorbeeld boven fiets- of wandelpaden hingen en een risico vormden omdat ze in de nek van fietsers en wandelaars zouden kunnen vallen.

Behalve de gemeente Goirle bellen er deze dag nog diverse personen en instanties met vragen omtrent de Eikeprocessievlin- der. Van- wege de hoeveelheid vragen en belangstel- ling vanuit de media wordt besloten een pers- bericht uit te geven omtrent het voorkomen en de leefwijze van deze vlinder en de ma- nier waarop men met de soort om kan gaan. Koren op de molen van de Nederlandse pers die blijkbaar niet genoeg komkommers heeft om alle kolommen te vullen. De volgende dag is een uittreksel uit het persbericht in praktisch alle kranten terug te vinden. De koppen zeggen genoeg: "Giftige rupsen ac- tief in Noord-Brabant", "Rupsenplaag dreigt in Brabant".

Vrijdag

Normaal werken is moeilijk vanwege alle te- lefoontjes van journalisten over die giftige rups. "Hoe giftig is hij eigenlijk precies?", "Zijn er al mensen aan overleden?". Het

De eiken waarin de rupsennesten van de Eikeprocessievlinder zaten.
Foto: Henkjan Kievit.

liefst had men waarschijnlijk gehoord dat het dorp Reusel inmiddels was geëvacueerd, dat in Bladel de avondklok was ingesteld en in Waalwijk de nachtwacht verdubbeld. Keer op keer moeten we mensen dus teleurstellen omdat het met de giftigheid volgens ons wel meevalt en nog van niemand bekend is dat men er last van heeft gehad. Eén ding wordt echter duidelijk deze dag: als je als insect de krant wilt halen moet je niet uitgestorven, zeer zeldzaam of bijzonder, maar giftig of gevaarlijk zijn.

Zondag

Omdat ik toch in de buurt ben, wordt het tijd zelf eens een kijkje te gaan nemen in Noord-Brabant om te zien of er wat foto's te maken

Een rupsennest van de Eikeprocessievlinder hangend aan een dikke eiketak.
Foto: Henkjan Kievit.

zijn. Hoewel ik vrij nauwkeurig weet waar ik de rupsennesten kan verwachten lukt het in eerste instantie niet zo snel om ze te vinden. Op het moment dat ik onder een rijtje Eiken omhoog sta te kijken, stopt een oudere man naast me die zegt: "U bent zeker op zoek naar die rupsen hè, dan moet u even vijftig meter verder rijden, daar hangen ze volop". Voor ik van de verbazing ben bekomen, is hij al weer vertrokken en vijftig meter verderop vind ik inderdaad tientallen rupsennesten. De rupsen zijn inmiddels allemaal verpopt en ik besluit een nest mee te nemen om foto's te kunnen maken van de poppen en de vlinders die er uit zullen komen. De jeuk die ik op m'n onderarmen voel zal wel psychisch zijn.

Maandag

's Avonds ga ik liftend naar huis vanaf het kantoor in Wageningen. Na de vijf minuten gebruikelijke bla bla met de man die me meeneemt komt het gesprek op het werk en ik vertel hem dat ik bij De Vlinderstichting werk. "O; dan heb je zeker wel gehoord van die giftige rupsen die ze in Brabant hebben gevonden, kapotspuiten moeten ze dat spul!" Gelukkig heb ik nog een klein halfuurtje om hem op andere gedachten te brengen.

Dinsdag

Veldwerk in Brabant, langs het Drongelens Kanaal. Midden in de zomer en dus tientallen toeristen en fietsers die allemaal tijd schijnen te hebben voor een praatje of een opmerking. Zodra het vlindernet tevoorschijn komt om een dikkopje te determineren stopt een echtpaar op een tandem. "Bent u vlinders aan het vangen? Dan moet u naar Goirle gaan, daar zit een hele zeldzame eikerups, maar hij is wel giftig hoor!". Bedankt voor de tip.

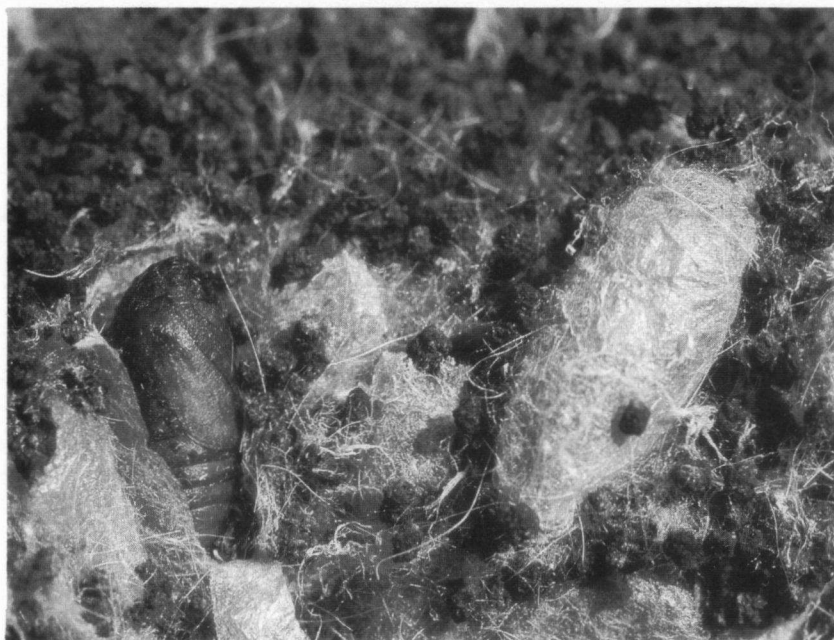
Woensdag

Het meegenomen nest opgeknipt en foto's gemaakt van de tientallen poppen die zich in het nest bevinden. Het nest zit vol haren die alle kanten opwaaien als het opengemaakt wordt.

Donderdag

's Nachts word ik een keer of vier wakker van een verschrikkelijke jeuk op m'n onderarmen, zal wel psychisch zijn. 's Ochtends zijn mijn handen, armen en keel wel erg rood voor een psychisch verschijnsel en ook die tientallen kleine bultjes zijn wel plotse-ling op komen zetten.

Typisch een voorbeeld van een eigenwijze fotograaf die dacht dat deze rupsen vooral bij andere mensen last veroorzaken. Laat ik

Een rupsennest met een opengeknipte cocon waarin de pop duidelijk zichtbaar is. De zwarte bolletjes zijn uitwerpselen van de rupsen.
Foto: Henkjan Kievit

het maar op participierend onderzoek gooien, je moet per slot van rekening weten waar je over schrijft, nietwaar? Alleen hadden de gevolgen wat mij betreft wel iets korter dan twee weken mogen duren.

Twee weken later

Alle poppen zijn inmiddels uitgekomen. Uit het nest zijn in totaal 214 vlinders en 12 sluipwespen gekomen. Dit bleek de algemene popparasiet *Pimpla instigator* (R. Zwart det.) te zijn.

Anderhalve maand later

Onderweg naar Engeland voor een korte vakantie. Op de boot eindelijk eens tijd om een paar nummers van Vrij Nederland te lezen. Even iets anders onder ogen dan veldgidsen

en determinatietabellen. Dan valt mijn oog op Ter zijde: "Eikeprocessievlinder, nieuwe naam: Eikefilevlinder".

Duidelijk is in ieder geval geworden dat de menselijke aandacht voor wat betreft de natuur vooral die dingen aangaat die met onze oerinstinkten te maken hebben. Vooral zaken als 'groot', 'gevaarlijk' en 'giftig' hebben daarbij onze interesse. Iedere zomer treffen we immers in de krant wel verhalen aan over ontsnapte gifslangen, vogelspinnen die zich in trossen bananen verschuilen en kinderen aanvallen of hondsdolle vleermuizen en eekhoorns die het op ons leven hebben gemunt. Ook kranten waarvan we in eerste instantie geen sensatieverhalen gewend zijn, maken zich schuldig aan het brengen van dit soort 'nieuws'. Natuurlijk, het is komkommertijd en de pagina's moeten worden gevuld. Maar het gemak waarmee dit soort verhalen de krant haalt staat in schril contrast met de moeite die natuurbeschermingsorganisaties vaak moeten doen om aandacht te vragen voor zaken die deze aandacht werkelijk verdienen.

Misschien wordt het tijd om, in navolging van plannen voor de Lynx en de Wolf, maar eens een introductie te overwegen van *Thaumetopoea pinivora*. Het persbericht kan dan rechtstreeks uit Ter Haar worden overgenomen: "De ontsteking door de haren veroorzaakt, is zoo hevig, dat vaak een zeer hardnekkig en na rustpozen jarenlang wederkerende jeukende huiduitslag daardoor veroorzaakt wordt". Gegarandeerd voldoende aandacht van de Nederlandse pers. We zoeken alleen nog een fotograaf.

Literatuur

Carter, D. en R. Philips, 1983. Vlinders van Europa. Spectrum, Utrecht/Antwerpen.

Brauns, A., 1976. Taschenbuch der Waldinsekten. Band 1: Systematik und Ökologie. Gustav Fischer Verlag - Stuttgart.

Haar, D. ter, 1989. Onze vlinders. Inter-Combi van Seijen B.V., Leeuwarden.

Koch, M., 1984. Schmetterlinge. Neumann-Neudamm, Melsungen.

SUMMARY

An outbreak of *Thaumetopoea processionea* in Brabant caused rather a sensation in the Dutch press in the summer of 1991. The commotion was mainly brought about by the caterpillars which possess stinging hairs, and can cause nasty skin irritations.

